

MOŽNOSTI STAVĚNÍ VOLNĚ PŘÍSTUPNÉHO KNIHOVNÍHO FONDU PODLE HESEL Z PSH

*Linda Skolková – Barbora Ševčíková, Státní technická knihovna a
Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK*

V následujícím teoreticky orientovaném příspěvku je nejprve stručně přiblížena problematika stavění volně přístupného knihovního fondu, dále je představen Polytematický strukturovaný heslář (PSH). Jádrem textu tvoří návrh notace, jíž je možno uvedený heslář, který disponuje stromovou strukturou, doplnit a využít ke stavění volně přístupného knihovního fondu.

Stavění volně přístupného knihovního fondu

V současné době jsme svědky situace, kdy se na jednu stranu zdá, že většina potřebných informací bude v relativně blízké době k dispozici (tj. vyhledatelná a použitelná) v elektronické podobě, na druhou stranu jsou stále stavěny nové budovy knihoven, v nichž mají být umístěny klasické knihovní fondy, a to pokud možno tak, aby byly pro uživatele volně přístupné. S uvedeným rozparem se setkáváme v českém prostředí i v zahraničí. Jako názorný příklad nám poslouží plánované nové budovy Národní technické knihovny a Národní knihovny ČR v Praze. Diskuse o těchto dvou trendech ostatně probíhala také v rámci semináře CASLIN 2006 (<http://www.lib.cas.cz/caslin-2006/>). Zatím mají knihovny jako fyzická místa rozhodně své opodstatnění, jsou však pro ně hledány nové role (např. knihovna jako místo setkávání) a je patrna také snaha o vylepšování nabízených služeb.

Jak již bylo naznačeno, je např. věnována zvýšená pozornost otázkám spojeným s volně přístupným knihovním fondem, tedy fondem, k němuž má přístup sám uživatel bez zprostředkování knihovníkem (viz např. [MACHÁČKOVÁ, 2005], [MACHÁČKOVÁ, 2006], [ŘÍMANOVÁ; SKOLKOVÁ, 2006]). K této pozornosti jistě nezanedbatelnou měrou přispívá ten fakt, že české knihov-

nictví zatím nedisponuje dlouhou tradicí, pokud se týká rozsáhlých volně přístupných knihovních fondů. Navíc jsou volně přístupné fondy v různých knihovnách často uspořádány velmi různorodě.¹ To má za následek, že uživatel často nemůže v knihovně při orientaci v tomto fondu využít své zkušenosti získané již dříve v jiných knihovnách. Je tedy zřejmé, že kvalitně uspořádaný knihovní fond může přispět nezanedbatelným způsobem ke zlepšení nabídky služeb poskytovaných knihovnou.

Různé možnosti, jak lze stavět volně přístupný knihovní fond, jsou nastíněny v bakalářské práci T. Macháčkové, která je zaměřena na uspořádání volně přístupného fondu v plánované Národní technické knihovně ČR [MACHÁČKOVÁ, 2005].²

Tato autorka ve své práci upozorňuje na základní hlediska, podle nichž lze volně přístupný fond stavět (stavění podle obsahu, stavění podle formálních znaků a stavění abecední), a u odborné literatury zdůrazňuje právě výhodnost stavění podle obsahu, a to v kombinaci se stavěním abecedním nebo se stavěním podle formálních znaků.

Mezi možnými nástroji systematického uspořádání volně přístupného fondu uvádí T. Macháčková také PSH (vedle Deweyho desetinného třídění, Třídění Kongresové knihovny a Mezinárodního desetinného třídění). Právě tato skutečnost nás inspirovala k návrhu doplnění hesel PSH o notaci.

Charakteristika Polytematického strukturovaného hesláře

Nejprve si však Polytematický strukturovaný heslář (<http://www.stk.cz/psh.html>) stručně představme. Jedná se o **česko-anglický heslář** (předmětový selekční jazyk), který je produkován ve Státní

¹ Např. na rozdíl od Spojených států amerických, kde v knihovnách bývá volně přístupný fond stavěn podle Třídění Kongresové knihovny (což je typické pro akademické knihovny; v [MACHÁČKOVÁ, 2005] jsou z těchto knihoven uvedeny mj. Marriott Library na Univerzitě v Utahu, Science & Engineering Library na Kalifornské univerzitě v Los Angeles či Knihovna Harvard College) či podle Deweyho desetinného třídění (což je naopak typické pro veřejné knihovny; je uplatněno např. v Seattleské veřejné knihovně).

² Výtah z této práce je dostupný v časopise *Ikaros* [MACHÁČKOVÁ, 2006].

technické knihovně v Praze (STK, <http://www.stk.cz/>). Výraznou výhodou hesláře, která se promítá i do možnosti využít heslář právě pro stavění volně přístupného knihovního fondu, je jeho **stromová struktura**, která jej přibližuje systematickým selekčním jazykům.

Počátky práce na hesláři sahají do roku 1993, zájemcům je distribuován od roku 1997 (knihovnám a jiným neziskovým organizacím zdarma, komerčním subjektům za poplatek). Zatím poslední verze hesláře 1.4 byla výrazně aktualizována, nová verze hesláře 2.0 je v současné době testována v STK. Po odladění bude do konce letošního roku zpřístupněna jako **verze 2.1** pro externí zájemce. Aktualizace byla již tradičně provedena v úzké spolupráci s odborníky v jednotlivých oborech, které heslář pokrývá.

Nově připravovaná verze hesláře 2.1 obsahuje celkem **44 řad** (viz obr. 1)

antropologie an	matematika ma
architektura a	náboženství na
urbanismus au	obecnosti ob
astronomie as	pedagogika pe
biologie bi	politologie pl
doprava do	potravinářství pp
ekonomické vědy ev	právo pr
elektronika el	psychologie ps
elektrotechnika et	sociologie so
energetika en	spoje sj
filozofie fi	sport sv
fyzika fy	spotřební průmysl sp
geofyzika gf	stavebnictví st
geografie gr	strojírenství sr
geologie gl	teorie systémů te
historie hi	těžba nerostných surovin ts
hutnictví hu	umění um
chemie ch	věda a technika ve
informační věda in	vodní hospodářství vo
informatika if	vojenství vv
jazykověda ja	výpočetní technika vt
literatura li	zdravotnictví zd
	zemědělství ze

Obr. 1 Hlavní řady PSH (verze 2.1)

Heslář je využíván ve více než třiceti knihovnách a dalších informačních institucích. Kromě Státní technické knihovny v Praze se k aktivním uživatelům hesláře řadí např. knihovny Českého vysokého učení technického v Praze, Ústřední knihovna Vysokého učení technického v Brně, Ústřední knihovna Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě či Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích. Mezi nové uživatele patří mj. Ústřední knihovna Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Heslář je také využíván jako nástroj pro pořádání elektronických informačních zdrojů, konkrétně se jedná zejména o portál ESO (Elektronické studijní obory, <http://www.vscht.cz/eso/>) provozovaný Vysokou školou chemicko-technologickou v Praze a o portál STM (Science, Technology, Medicine, <http://www.portalstm.cz/>) provozovaný Státní technickou knihovnou (blíže viz [SKOLKOVÁ; MÁLIKOVÁ; ŠMÍDOVÁ, 2006]).

S heslářem mohou (zejména knihovníci) pracovat v různých prostředích. Lze využívat jednak softwarové vybavení (PSH Manager 0.5) dodávané s heslářem v textovém souboru, jednak je heslář zpřístupňován ve speciálním rozhraní na webu ČVUT (viz <http://psh.cvut.cz/>), další webové rozhraní pro zobrazení a vyhledávání v hesláři (nyní verze 1.4) je výsledkem diplomového projektu T. Doležala z Fakulty elektrotechnické ČVUT (dynamická verze viz <http://as.stk.cz:7777/psh/dynamic.jsp>, statická verze viz <http://as.stk.cz:7777/psh/static/index.jsp>). V současné době rovněž připravujeme zpřístupnění PSH v podobě standardní autoritní databáze a chystáme se propojit hesla PSH s odpovídajícími věcnými autoritami Národní knihovny ČR. Hesla PSH budou prostřednictvím těchto autorit rovněž mj. provázána s příslušnými notacemi Mezinárodního desetinného třídění a skupinami Konspektu.

Návrh notace podle rozsahu volně přístupného knihovního fondu

Jak již bylo naznačeno, k jednotlivým heslům PSH lze doplnit notaci a následně tak PSH využít jako nástroj pro stavění volně přístupného knihovního fondu. Pro instituce, které již PSH používají k indexaci svého knihovního fondu, může být využití PSH také pro stavění volně přístupného knihovního fondu výhodné díky tomu, že v záznamech dokumentů v katalogu již existují příslušná hesla PSH. Bylo by však (automaticky, popříp. manuálně) nutné doplnit tato hesla o notaci, na základě které by mohla být vytvořena signatura.

PSH v principu umožňuje využít různé způsoby notace (čistě číselnou, čistě abecední nebo kombinovanou, tj. abecedně-číselnou). Vzhledem k tomu, že u hesel PSH se již tradičně vyskytují **dvoupísmenné zkratky**, které označují řadu, do níž dané heslo spadá (např. heslo **digitální knihovny** je doplněno zkratkou **in**, která naznačuje příslušnost do řady **informační věda** v hesláři), nabízí se využití právě těchto zkratek řad v první úrovni notace. K podrobnějšímu členění pak za nejvhodnější považujeme vyjádření pomocí číslic. U jednotlivých knihovních jednotek je pak možno doplnit kateřizační znaky, díky nimž mohou uživatelé snadněji nalézt obsahově i formálně příbuzné dokumenty na jednotlivých policích v regálech (podrobnější vysvětlení je k dispozici v části *Metoda kateřizace*).

Abecedně-číselnou notaci lze pokládat za relativně snadno zapamatovatelnou, zahrnutí číslic navíc zjednodušuje vyhledávání knihovních jednotek na policích v regálech a jejich zpětné zařazování (ať jej již provádí přímo uživatel, nebo knihovník). Vzhledem k nutnosti rozšiřitelnosti notace jsme zvolily podobné řešení, jaké je uplatněno v Třídění Kongresové knihovny.

Budeme-li tedy uvažovat o využití notace, pak je potřeba také zvážít **rozsah volně přístupného fondu**, k jehož stavění by měl být PSH využit.

V případě **velmi máleho volně přístupného fondu** je možno využít např. pouze zkratek řad spolu s číselným označením (věcně-přírůstkové řazení). Tímto způsobem by byl fond rozčleněn na 44 řad (dle PSH v. 2.1), v rámci jednotlivých řad by již byly dokumenty uspořádané pouze podle přírůstkového čísla.

U **rozsáhlejších volně přístupných fondů** je nutno uvažovat o podrobnějším členění, tedy o využití nikoliv pouze hesel na nejvyšších úrovních (tj. řad), ale také o využití hesel na minimálně druhé a třetí úrovni (popř. na dalších úrovních). V takovém případě se nabízí vytvoření takové abecedně-číselné notace, v níž by kromě úvodní dvoupísmenné zkratky byly využity číslice nikoliv již k pouhému sekvenčnímu řazení dokumentů, nýbrž k vyjádření podrobnějších hesel.

Pro demonstraci uvedeného členění jsme si vzhledem k tematickému zaměření této konference vybraly právě zmiňovanou řadu **informační věda**. V připravované verzi hesláře 2.1 má uvedený segment hesláře podobu uvedenou na obr. 2, kde je zároveň zachycen návrh nejpodrobnější varianty notace:

IN informační věda

IN01 knihovnictví

- **IN011** dějiny knihoven

IN02 informační prameny

- **IN021** dokumenty
 - **IN021.01** periodika
 - **IN021.02** knihy
 - **IN021.03** vysokoškolské práce
 - **IN021.04** adresáře
 - **IN021.05** firemní literatura
 - **IN021.06** průmyslové vzory
 - **IN021.07** technické normy
 - **IN021.08** sborníky
 - **IN021.09** encyklopedie
 - **IN021.10** slovníky
 - **IN021.11** ročenky
 - **IN021.12** prvotisky
 - **IN021.13** staré tisky
 - **IN021.14** patentové spisy
 - **IN021.15** audiovizuální dokumenty
 - **IN021.16** audiální dokumenty
 - **IN021.17** grafické dokumenty
 - **IN021.18** elektronické zdroje
 - **IN021.19** elektronické časopisy
 - **IN021.20** mikrofiše

IN03 informační fondy

- **IN031** knihovní fondy
- **IN032** dokumentové fondy
- **IN033** dokumentografické fondy
 - **IN033.01** bibliografie
- **IN034** faktografické fondy

IN04 informační procesy

- **IN041** akvizice
- **IN042** zpracování dokumentů
 - **IN042.01** sdílená katalogizace
 - **IN042.02** pravidla popisu
 - **IN042.03** bibliografické formáty
 - **IN042.04** selekční jazyky
 - **IN042.041** selekční jazyky deskriptorové
 - **IN042.042** klasifikace
 - **IN042.043** mezinárodní desetinné třídění
 - **IN042.044** selekční jazyky předmětové
 - **IN042.05** identifikační popis
 - **IN042.06** věcný popis
- **IN043** organizace informačních fondů
 - **IN043.01** stavění dokumentů
 - **IN043.02** katalogy
 - **IN043.021** jmenné katalogy
 - **IN043.022** předmětové katalogy

	→ IN043.023 systematické katalogy
	→ IN043.024 online katalogy
	→ IN043.025 souborné katalogy
	→ IN043.03 evidence dokumentů
	→ IN043.031 přírůstkové seznamy
	→ IN043.04 ochrana informačních fondů
	→ IN043.05 revize informačních fondů
	→ IN044 vyhledávání informací
IN05	informační služby
	→ IN051 výpůjční služby
	→ IN051.01 meziknihovní výpůjční služby
	→ IN051.02 mezinárodní meziknihovní výpůjční služby
	→ IN051.03 elektronické dodávání dokumentů
	→ IN052 rešeršní služby
	→ IN052.01 průběžné rešerše
	→ IN052.02 retrospektivní rešerše
	→ IN053 bibliograficko informační služby
	→ IN054 studijně rozborová činnost
	→ IN055 referenční služby
	→ IN056 reprografické služby
	→ IN057 překladatelské služby
IN06	příprava uživatelů
	→ IN061 informační potřeby
	→ IN062 průzkumy informačních potřeb
	→ IN063 informační etika
IN07	informační systémy
	→ IN071 dialogové informační systémy
	→ IN072 mezinárodní informační systémy
	→ IN073 oborové informační systémy
	→ IN074 informační sítě
	→ IN075 knihovnickoinformační systémy automatizované
	→ IN076 digitální knihovny
IN08	informační pracoviště
	→ IN081 informační střediska
	→ IN082 knihovny
	→ IN082.01 národní knihovny
	→ IN082.02 vědecké knihovny
	→ IN082.03 veřejné knihovny
	→ IN082.04 speciální knihovny
	→ IN082.05 školní knihovny
	→ IN082.06 vysokoškolské knihovny
	→ IN082.07 virtuální knihovny
IN09	vybavení knihoven
IN10	automatizace knihoven
	→ IN101 automatizované knihovnické systémy

Obr. 2 Řada **informační věda** ve verzi 2.1 PSH doplněná o navrženou notaci

Podle rozsahu volně přístupného fondu v daných oborech je tedy možno využít buď tuto nejpodrobnější variantu notace (tj. pojednává-li např. dokument o dějinách knihoven, bude mít notaci **IN011**), nebo obecnější variantu (tj. v případě dokumentu vztahujícího se k dějinám knihoven bude použita obecnější notace **IN01** nebo pouze **IN**).

K vzájemnému odlišení knihovních jednotek (tedy k doplnění notace o další údaje a vytvoření signatury) se nabízí např.:

- využití **jednoduché číselné řady**,
- využití **tzv. katerizace**.

Výběr vhodné varianty opět záleží především na rozsahu volně přístupného fondu. U **méně rozsáhlých volně přístupných fondů** se jako výhodnější jeví využití jednoduché číselné řady, tedy sekvencního značení dokumentů v rámci jednotlivých tříd. Např. bude-li k notaci **IN01** (knihovnictví) přiřazeno deset dokumentů, je možno je označit jednoduše **IN01 01 až IN01 10**.

U **rozsáhlejších volně přístupných fondů** by se jako výhodnější jevila metoda katerizace (doplněná o rok vydání díla či konání konference v případě konferenčních sborníků).

V případě zájmu ze strany uživatelů PSH budou pracovníky Státní technické knihovny, kde je heslář spravován, udržován a rozvíjen, notace u jednotlivých hesel doplněny. **Minimálně** budou k dispozici **dvě varianty notace**, které knihovny budou moci využívat v závislosti na rozsahu svého volně přístupného knihovního fondu. Stručnější (zkrácená) varianta bude přitom odvoditelná z podrobnější varianty. V záznamech jednotlivých hesel bude uveden **standardní tvar** (respektive standardní tvary) notace – tímto způsobem plánujeme zajistit **užívání stejné notace různými uživateli PSH**.

Metoda katerizace

Jak již bylo uvedeno, k odlišení jednotlivých knihovních jednotek v rámci tříd označených notací je možno využít tzv. **katerizaci**, tedy *přiřazování autorských znaků dokumentům pro zohlednění abecedního stavění a řazení podle systému C. A. Cuttera* [TDKIV, heslo *katerizace*] (grafické znázornění vztahu tohoto termínu k termínům příbuzným je uvedeno na obr. 3).

Obr. 3 Grafické znázornění souvislostí mezi termíny katerizace, autorský znak, katerizační tabulky a abecední značka [převzato 11. 7. 2006 z on-line verze doplňující výkladový slovník *Informační věda a knihovnictví*, konkrétně z http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es-005/grafy/katerizace.2_graph.html]

Katerizace je standardně využívána s Tříděním Kongresové knihovny, ale také např. s Deweyho desetinným tříděním. Spolu s Tříděním Kongresové knihovny je katerizace využívána v několika případech (podle předem přesně daných pravidel, která jsou uvedena v *Manuálu pro věcnou katalogizaci* (Subject cataloging manual) vydávaném Kongresovou knihovnou [Library of Congress]), zvláště k zachycení hlavního záhlaví a také k podrobnějšímu rozčlenění dané třídy (včetně geografického) [SAPON-WHITE, 2005]. Od samotné notace je oddělována tečkou (toto interpunkční znaménko využíváme i v našem návrhu).

Ke katerizaci je možno použít katerizační tabulku (dostupná v [Library of Congress, instrukční list G 60], zjednodušená verze je k dispozici např. na adrese <http://www.loc.gov/catdir/pcc/053/table.html>) - její český překlad je uveden na obr. 4 v tomto příspěvku) nebo např. Katalogizační kalkulačku (<http://calculate.alptown.com/>), jejímž autorem je Kyle Banerjee (viz obr. 5).

V tomto příspěvku se omezíme pouze na stručné nastínění pracovního postupu při katerizaci na názorných příkladech.

Např. katerizace v případě díla J. Cejpeka *Proměny let devadesátých: knihovnictví na prahu informačního věku : děje, myšlenky a názory* (viz záznam č. 2 v kap. *Ukázka možného konkrétního využití*) bude probíhat takto:

1. *krok: Určení hlavního záhlaví díla*
CEJPEK, Jiří
2. *krok: Podrobení prvních písmen záhlaví katerizaci* (zde využijeme katerizační tabulku, viz obr. 4)

Prvním znakem hlavního záhlaví je **písmeno C**, tedy **souhláska**. První pravidlo katerizační tabulky nelze aplikovat, protože je určeno pro případ, kdy je prvním znakem hlavního záhlaví souhláska. Zbývají tedy **pravidla č. 2, 3 a 4**. Z nich si (vzhledem k tomu, že prvním znakem není písmeno S ani prvními dvěma znaky nejsou písmena Qu) **vybereme pravidlo č. 4**. Následně zjistíme **druhý znak hlavního záhlaví** – jedná se o **písmeno e**. Toto písmeno podle pravidla č. 4 **nahradíme číslicí 4**. Výsledkem procesu katerizace je tedy výraz **C4**.

V případě sborníku *Knihovny současnosti 2004 : sborník z 12. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2004 v Seči u Chrudimi* (viz záznam č. 5 v kap. *Ukázka možného konkrétního využití*) bude postup analogický, hlavní záhlaví však v tomto případě reprezentuje určení konference, tj. *Knihovny současnosti 2004 (Seč, Chrudim, Česko)*. Katerizaci bude proto podroben úvodní výraz tohoto záhlaví, tj. *knihovny*. Výsledkem procesu katerizace bude výraz **K5**.

1. Po počáteční samohlásce								
pro druhé písmeno:	b	d	l-m	n	p	r	s-t	u-y
použijte číslo:	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Po počátečním písmenu S								
pro druhé písmeno:	a	ch	e	h-i	m-p	t	u	w-z
použijte číslo:	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Po počátečních písmenech Qu								
pro druhé písmeno:	a	e	i	o	r	t	y	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	
Pro počáteční písmena Qa-Qt, použijte 2-29								
4. Pro ostatní počáteční souhlásky								
pro druhé písmeno:	a	e	i	o	r	u	y	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	
5. Pro rozšíření								
pro druhé písmeno:	a-d	e-h	i-l	m-o	p-s	t-v	w-z	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	

Obr. 4 Katerizační tabulka Kongresové knihovny ve Washingtonu v českém překladu [tabulka převzata 24. 7. 2006 z <http://www.loc.gov/catdir/pcc/053/table.html>]

Pro jednoduchost byly v uvedeném příkladě využity pouze dva znaky reprezentující hlavní záhlaví, často jsou však používány tři znaky, popř. více znaků. Důvodem je (kromě většího rozsahu kni-

hovního fondu) také nutnost brát ohled na zařazení příbuzných knihovních jednotek na polici (podle potřeby je pak např. přidána další číslice).

The Cataloging Calculator
by Kyle Banerjee
(Search results will appear in this window)

Cross commercial appeal
Mark Dahl, Kyle Banerjee, and Michael Spall.
Digital Libraries: Integrating Content and Systems. Oxford: Chandos Publishing, 2006.
254 p. <https://www.indd.com/> [Order!](#)

Enter Query Above

Enter Fixed Field Below
Books

Search Options

LC Cutter
 Geog. Cutter
 Geog. Area Codes
 Country Codes

Language Codes
 AACR2 Abbrevs.
 MARC Var. Fields

Type:	ELvl:	Ssrc:	Audn:	Ctr:	Lang:
BLvl:	Form:	Conf:	Blog:	BRec:	Ctry:
Desc:	Ills:	GPub:	LIF:	Dates:	
	Fest:	DTSe:			

Obr. 5 Webové rozhraní Katalogizační kalkulačky od K. Banerjeeho [převzato 24. 7. 2006 z <http://calculate.alptown.com/>]

Pro zájemce doplňujeme, že podrobnější popis postupu při kategorizaci je k dispozici např. v [CHAN, 1999, zejm. s. 67-79].

Popisky v přirozeném jazyce

Za velmi důležitý prvek systému volně přístupného fondu pokládáme **vyjádření notací v přirozeném jazyce**, které by se mělo vyskytovat u jednotlivých regálů a polic. Jestliže např. budeme mít relativně malý počet dokumentů pojednávajících o **akvizici**, ale u regálu či police se bude vyskytovat pouze nadřazené označení **informační procesy**, pak pokládáme za vhodné se přiklonit spíše k využití méně podrobné notace v kombinaci se sekvenčním číselným označením jednotlivých dokumentů. Výhodou PSH v tomto směru je ten fakt, že **vyjádření v přirozeném jazyce je v hesláři primárním vyjádřením, navrhovaná notace je doplňková**. Navíc je možno využít **anglických ekvivalentů**, které jsou standardní součástí PSH, a volně přístupný fond tak učinit využitelným také pro zahraniční uživatele. Vytváření popisek by tedy bylo při využití PSH ke stavění volně přístupného fondu velmi snadné a zcela shodné s podobou hesláře, kterou uživatelé znají z on-line katalogu knihovny. V případě, že by uživatel nejprve hledal ve volně přístupném fondu a pak se rozhodl provést další vyhledávání dalších příbuzných

dokumentů v on-line katalogu, mohl by při formulaci dotazu přímo použít tato vyjádření v přirozeném jazyce. Srozumitelné propojení údajů o lokaci dokumentu uvedených v on-line katalogu s údaji dostupnými na regálech (a jednotlivých policích) a na samotných knihovních jednotkách usnadní uživateli **nalezení dokumentu, aniž by musel žádat o pomoc knihovníka**. Zvláště v případě volně přístupného fondu lze tento aspekt provázanosti digitální reprezentace knihovny a její fyzické podoby vnímat jako velmi podstatný (ostatně může k tomu napomoci také využívání kategorie, protože pak je možno si při prohlížení záznamů v on-line katalogu zobrazit *virtuální polici*, tj. vidět, v jakém pořadí jsou knihovní jednotky, které záznamy reprezentují, uspořádány na *reálné polici* v budově knihovny). Na hřbetu knihy by pak mohla být umístěna popiska s uvedením signatury (podle potřeby s barevným označením či bez něj), např. v podobě uvedené na obr. 6 (je využít př. č. 40 z kap. *Ukázka možného konkrétního využití*):

<i>Popiska</i>	<i>Vysvětlivky</i>
IN076	notace
I5	kategorizační znak
2005	rok vydání

Obr. 6 Příklad popisky na hřbetu knihy s vysvětlivkami

Protože k indexaci konkrétního dokumentu je v institucích, které využívají PSH, typicky použito několik hesel PSH, je při úvahách o využití hesláře ke stavění volně přístupného fondu nutno vzít v úvahu, že v těchto případech je vždy potřeba vybrat pouze jedno z těchto hesel a podle něj dokument zařadit na příslušné místo na polici.

Aktualizace notací

Je potřeba uvažovat také o následných metodách aktualizace notací v případě zařazení nových hesel (vyjadřujících nové skutečnosti reflektované v literatuře, která je předmětem věcného popisu v knihovnách) do hesláře a jejich využití ke stavění fondu. V tomto směru je možné se opět inspirovat Tříděním Kongresové knihovny, které je velmi pohostinné (rozšiřitelné), tj. mohou do něj být snadno přidávány nové třídy. Pohostinnost tohoto třídění je možná díky

mezerám v abecedně-číselném označení jednotlivých tříd a rovněž k ní přispívá využívání desetinným míst [SAPON-WHITE, 2005].

Např. na obr. 7 je znázorněn segment hesláře obsahující heslo **příprava uživatelů** a hesla mu podřazená:

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN062 průzkumy informačních potřeb → IN063 informační etika

Obr. 7 Původní podoba části **příprava uživatelů**

Přidáme-li k heslu **příprava uživatelů** podřazené heslo **informační gramotnost**, uvedený segment se změní následovně (viz obr. 8):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN061.2 informační gramotnost → IN062 průzkumy informačních potřeb → IN063 informační etika

Obr. 8 Upravená podoba části **příprava uživatelů** (první varianta)

Další možnost by představovalo implicitní zahrnutí volných míst v notaci, např. takto (viz obr. 9):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN065 průzkumy informačních potřeb → IN068 informační etika

Obr. 9 Původní podoba části **příprava uživatelů** (druhá varianta)

Tím by bylo možné při přidávání nových hesel postupovat tak, že nejprve by byla využita volná místa v notaci (viz obr. 10):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN063 informační gramotnost → IN065 průzkumy informačních potřeb → IN068 informační etika

Obr. 10 Upravená podoba části **příprava uživatelů** (druhá varianta)

Teprve v okamžiku, kdy by byla tato místa vyčerpána, by se přistoupilo k využití desetinných míst.

Ukázka možného konkrétního využití

Ve Státní technické knihovně, kde je PSH využíván k věcnému popisu dokumentů (v současné době společně s MDT, Konspektem a doplňkovými klíčovými slovy), je zavedena praxe, kdy jako první z hesel PSH je v záznamu dokumentu uváděno heslo, které nejvýstižněji vyjadřuje obsah dokumentu (v některých případech je však pochopitelně více hesel v tomto směru stejně výstižných, fyzicky však může být dokument umístěn pouze na jednom místě na polici). V tomto případě lze tedy použít zařazení dokumentu právě podle tohoto prvního hesla obsaženého v záznamu dokumentu.

Na následujících příkladech záznamů vybraných čtyřiceti dokumentů (cca počet knih, který lze umístit na jednu polici) z fondu této knihovny je ukázána možnost konkrétního využití notace ve spojení s kateřizací.

Poznámky ke zpracování:

Základním kritériem pro výběr záznamů z knihovního katalogu bylo uvedení daného hesla PSH jako prvního v pořadí; doplňkově bylo vhodné zařazení posouzeno ve vztahu k ostatním použitým heslům. Jednotlivé záznamy jsou uváděny v citačním formátu dle normy ČSN ISO 690. Kateřizace byla provedena podle kateřizační tabulky Kongresové knihovny ve Washingtonu (dostupná např. v [CHAN, 1999, s. 69] nebo v rámci výše uváděné *Katalogizační kalkulačky*). U konferencí je v rámci signatur uváděn rok konání konference, nikoliv rok vydání sborníku. V případě jmen a názvů s diakritikou byly pro účely kateřizace tato jména a tyto názvy převedeny na tvar bez diakritiky (např. jméno *Špindler* bylo převedeno při zpracování na *Spindler*).

Knihovnictví

1. **IN01.K6 2004** Česko. Ministerstvo kultury. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004-2010*. Praha : Ministerstvo kultury České republiky, 2004. 50, 50 s. ISBN 80-86310-48-5.
2. **IN01.C4 2005** CEJPEK, Jiří. *Proměny let devadesátých : knihovnictví na prahu informačního věku : děje, myšlenky*

- a názory*. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2005. 78 s. ISBN 80-85851-15-6. Aktuality SKIP, sv. 21.
3. **IN01.C6 2005** CRESTANI, Fabio; RUTHVEN, Ian (ed.). *Context : nature, impact, and role : 5th International Conference on Conceptions of Library and Information Sciences, CoLIS 2005, Glasgow, UK, June 4-8, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xiii, 250 s. ISBN 3-540-26178-8.
 4. **IN01.I5 2006** RESSLER, Miroslav (ed.). *Informační věda a knihovnictví : výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr z hesel v databázi TDKIV*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, Národní knihovna České republiky, 2006. 161 s. Obsahuje CD-ROM. ISBN 80-7080-599-4.
 5. **IN01.K5 2004** *Knihovny současnosti 2004 : sborník z 12. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2004 v Seči u Chrudimi*. [Sestavil Jaromír Kubíček]. 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2004. 385 s. ISBN 80-86249-30-1.
 6. **IN01.L5 2004** LIMB, Peter. *Digital dilemmas and solutions*. Oxford : Chandos, 2004. xvii, 193 s. ISBN 1-84334-039-9. Chandos information professional series.
 7. **IN01.R4 2004** REITZ, Joan M. *Dictionary for library and information science*. Westport : Libraries Unlimited, 2004. 788 s. ISBN 1-59158-075-7.

Dokumenty

8. **IN021.C4 1992** CECKO, Peter. *Signovanie dokumentov v nadväznosti na typ dokumentu, organizáciu knižničných fondov a uloženie v skladoch (v rámci ČSFR a zahraničia)*. Bratislava : Slovenská technická knižnica, 1992. 115, 14 s.
9. **IN021.K5 1997** KIMLIČKA, Štefan. *Publikačná činnosť : evidencia, vykazovanie a informačné systémy o publikačnej činnosti a citáciách podľa medzinárodných štandardov*. 1. vyd. Bratislava : STIMUL, 1997. 95 s. ISBN 80-85697-57-2.

Periodika

10. **IN021.01.B7 2005** British Library. *Current serials received : annual volume 2005*. Wetherby : British Library, 2005. 329 s. ISSN 0959-4914.

11. **IN021.01.B7 2006** British Library. *Current serials received : annual volume 2006*. Wetherby : British Library, 2006. 337 s. ISSN 0959-4914.

Knihy

12. **IN021.02.H4 2000** HEJNOVÁ, Miroslava; HŮLEK, Julius; UHLÍŘ, Zdeněk. *Ve znamení nové doby : první dvě století tištěné knihy v Čechách*. 1. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2000. 130 s. ISBN 80-7050-362-9.

Vysokoškolské práce

13. **IN021.03.L5 2001** LIŠKA, Václav. *Jak správně psát diplomovou práci*. Vyd. 1. Praha : ČVUT, Stavební fakulta, 2001. 100 s. ISBN 80-01-02368-0.
14. **IN021.03.M5 1999** MICHALÍK, Petr; ROUB, Zdeněk; VRBÍK, Václav. *Zpracování diplomové práce na počítači*. 1. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. 59 s. ISBN 80-7082-581-2.
15. **IN021.03.S5 2004** ŠIFNER, František. *Jak psát odbornou práci a diplomovou práci zvláště*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2004. 18 s. ISBN 80-7290-167-2.

Technické normy

16. **IN021.07.S7 1998** STEINER, Miroslav. *Tvorba technické dokumentace*. Vyd. 1. Praha : ČVUT, 1998. 183 s. ISBN 80-01-01773-7.

Sborníky

17. **IN021.08.B7 2001** British Library. Document Supply Centre. *Index of conference proceedings : annual volume 2001*. Wetherby : British Library, 2001. 738 s. ISBN 0-7123-1135-1. ISSN 0959-4906.

Staré tisky

18. **IN021.13.C4 1971** ČERNÁ, Marie Ludmila. *Vzácné staré knihy ve Státní technické knihovně v Praze*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 344, 80 s. Publikace státních vědeckých knihoven.

Patentové spisy

19. **IN021.14.J3 1998** JAKL, Ladislav. *Evropský systém ochrany průmyslového vlastnictví a jeho vliv na vývoj v České republice : Vybrané otázky spojené s evropskou harmonizací a integrací v této oblasti*. Praha, 1998. 222 listy.

Habilitační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Katedra mezinárodního obchodu.

20. **IN021.14.J4 1998** JEŽEK, Jiří. *Patentový zákon : Zákon o užitných vzorech*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998. xi, 317 s. ISBN 80-7179-173-3. Beckovy texty zákonů s komentářem.
21. **IN021.14.N5 2003** NIAZI, Sarfaraz K. *Filing patents online : a professional guide*. Boca Raton : CRC Press, 2003. 433 s. ISBN 0-8493-1624-3.
22. **IN021.14.P5 1999** PIČMAN, Dobroslav. *Patentové informace na Internetu*. Vyd. 1. [Praha] : Úřad průmyslového vlastnictví, 1999. 120 s. ISBN 80-85100-84-3.
23. **IN021.14.S6 1999** ŠPINDLER, K. *Osmdesát let Patentního úřadu v České republice*. Praha : Úřad průmyslového vlastnictví České republiky, 1999. 83 s. ISBN 80-85100-91-6.

Elektronické časopisy

24. **IN021.19.B6 2004** BOCZKOWSKI, Pablo J. *Digitizing the news : innovation in online newspapers*. Cambridge, Mass. : MIT Press, c2004. xi, 243 s. ISBN 0-262-02559-0.
25. **IN021.19.E8 2004** FOWLER, David C. (ed.). *E-serials collection management : transitions, trends, and technicalities*. New York : Haworth Information Press, c2004. xx, 279 s. ISBN 0-7890-1753-9.
26. **IN021.19.S4 2004** SECKER, Jane. *Electronic resources in the virtual learning environment : a guide for librarians*. Oxford : Chandos, 2004. xv, 176 s. ISBN 1-84334-059-3. Chandos information professional series.

Informační fondy

27. **IN03.P5 2002** PINKAS, Otakar. *Zpracování informačních fondů*. Sešit 1. Vyd. 1. Praha : Oeconomica, 2002. 206 s. ISBN 80-245-0447-2.

Zpracování dokumentů

28. **IN042.F8 2002** *Funkční požadavky na bibliografické záznamy : závěrečná zpráva*. Přel. Ludmila Celbová. 1. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2002. 117 s. ISBN 80-7050-400-5.

Identifikační popis

29. **IN042.05.A5** *Anglo-americká katalogizační pravidla : druhé vydání, revize 1988 : dodatky a revize 1992-1996*. 1.

české vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2000. [31] l. ISBN 80-7050-187-1.

30. **IN042.05.K3 2001** KAŠPAROVÁ, Jaroslava; MRAKOTOVÁ, Dana. *Katalogizace starých tisků 1501-1800 v Národní knihovně ČR : báze STT 1501-1800 : (stav k roku 2000)*. Praha : Národní knihovna ČR, 2001. 291 s. ISBN 80-7050-375-0.

Věcný popis

31. **IN042.06.B6 1994** BONURA, Larry S. *The art of indexing*. New York : Wiley, 1994. 22, 233 s. ISBN 0-471-01449-4.
32. **IN042.06.G7 1995** GRAF, Peter. *Term indexing*. Berlin : Springer-Verlag, 1995. XIV, 284 s. ISBN 3-540-61040-5. Lecture notes in computer science.

Ochrana informačních fondů

33. **IN043.04.Z5 1993** *Živelné pohromy v knihovnách a archívech : prevence a náhrada škod*. Výtah zprac. Kateřina Čadilová. 1. vyd. Praha : Národní knihovna, 1993. 47 s. ISBN 80-7050-086-7.

Vyhledávání informací

34. **IN044.E9 2006** LALMAS, Mounia et al. (ed.). *Advances in information retrieval : 28th European Conference on IR Research, ECIR 2006, London, UK, April 10-12, 2006 : proceedings*. Berlin : Springer, c2006. xix, 584 s. ISBN 3-540-33347-9.

Informační služby

35. **IN05.C3 2005** *Služby knihoven - nové trendy : sborník příspěvků ze semináře : 19.-23. června 2005, Lednice, Česká republika*. [Sestavil Petr Žabička ; angl. texty přel. Ota Brídl]. 1. vyd. Brno : Moravská zemská knihovna, 2005. 124 s. ISBN 80-7051-164-8.
36. **IN05.B3 2003** BATES, Mary Ellen. *Building & running a successful research business : a guide for the independent information professional* Madford : CyberAge Books, 2003. xxii, 463 s. ISBN 0-910965-62-5.
37. **IN05.S5 2002** *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Pro Sekci veřejných knihoven zpracovala pracovní skupina pod vedením Philipa Gilla. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2002. 127 s. ISBN 80-85851-14-8. Aktuality SKIP, sv. 20.

Informační systémy

38. **IN07.F6 2006** DIX, Jürgen; HEGNER, Stephen J. (ed.). *Foundations of information and knowledge systems : 4th international symposium, FoIKS 2006, Budapest, Hungary, February 14-17, 2006 : proceedings*. Berlin : Springer, c2006. x, 330 s. ISBN 3-540-31782-1. Lecture notes in computer science, 3861.

Digitální knihovny

39. **IN076.E2 2005** RAUBER, Andreas; Christodoulakis, Stavros; Tjoa, A Min (ed.). *Research and advanced technology for digital libraries : 9th European conference, ECDL 2005, Vienna, Austria, September 18-23, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xviii, 545 s. ISBN 3-540-28767-1. Lecture notes in computer science, 3652.
40. **IN076.I5 2005** FOX, Edward A. et al. (ed.). *Digital libraries : implementing strategies and sharing experiences : 8th International Conference on Asian Digital Libraries, ICA-DL 2005, Bangkok, Thailand, December 12-15, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xvii, 529 s. ISBN 3-540-30850-4. Lecture notes in computer science, 3815.

Závěr

Polytematický strukturovaný heslář (PSH) je využitelný jako nástroj pro stavění volně přístupného fondu. K jednotlivým heslům je možno přidat notaci vhodnou jak pro rozsáhlé (podrobnější varianta), tak i pro málo rozsáhlé volně přístupné knihovní fondy (stručná varianta). Označení knihovních jednotek označených notací PSH lze doplnit katerizačními znaky (s rokem vydání díla) a vzájemně je tak odlišit.

V případě zájmu o podrobnější informace týkající se PSH obecně či konkrétně zájmu o rozvinutí diskuse na téma obohacení PSH o notaci a jeho využitelnosti pro stavění volně přístupného fondu nás prosím kontaktujte na adrese psh@stk.cz.

Za poskytnutí cenných rad při přípravě příspěvku děkujeme informačnímu konzultantovi Mgr. Josefu Schwarzovi.

Literatura:

CHAN, Lois Mai. 1999. *A guide to the Library of Congress Classification*. Englewood (CO, USA) : Libraries Unlimited, 1999. 551 s. ISBN 1-56308-499-6. Library and information science text series.

Library of Congress. Cataloging Policy and Support Office. *Subject cataloging manual*. Shelving. 2nd ed. Washington (DC, USA) Cataloging Distribution Service, Library of Congress, 1995. 1 sv. (volné listy). Pro oprávněné uživatele dostupné také v rámci systému Cataloger's Desktop dostupného na CD-ROM nebo na World Wide Web: <<http://desktop.loc.gov/>>.

MACHÁČKOVÁ, Tereza. 2006. Možnosti uspořádání fondu v Národní technické knihovně ČR. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 1 [cit. 2006-07-11]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/2097>>. URN-NBN:cz-ik2097. ISSN 1212-5075.

RESSLER, Miroslav (ed.). *Informační věda a knihovnictví : výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr z hesel v databázi TDKIV*. Vyd. 1. Praha : Vysoká škola chemicko-technologická, Národní knihovna České republiky, 2006. 161 s. Obsahuje CD-ROM, jeho prezentace je také dostupná na World Wide Web: <http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es005/>. ISBN 80-7080-599-4.

SAPON-WHITE, Richard. 2005. *Library of Congress Classification (Part 1)* [online]. April 20, 2005 [cit. 2006-07-17]. Dostupné na World Wide Web: <<http://hdl.handle.net/1957/1678>>.

SKOLKOVÁ, Linda; MÁLIKOVÁ, Markéta; ŠMÍDOVÁ, Lucie. 2006. Polytematický strukturovaný heslář jako nástroj pro věcné pořádání elektronických informačních zdrojů [poster / příspěvek]. In *INFORUM 2006: 12. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23.-25. května 2006* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2006 [cit. 2006-07-11]. Dostupný na World Wide Web: <http://www.inforum.cz/info_rum2006/prispevek.php?prispevek=49>. ISSN 1801-2213.

TDKIV : Česká terminologická databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy [online databáze]. 2003-. Praha : Knihovnický institut NK ČR, 2003- [cit. 2005-03-28]. Databáze vznikla v letech 2001-2002 v rámci projektu podpořeného grantem MK ČR. Dostupná na World Wide Web: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>>.